

su češko-slovačke po sredini između njih i rusko-inoslavenskih. Uredništvo je imalo prava da hrvatski jezik ipak ne uzme u obzir, ali nije imalo prava, ponavljam, da stvari prikazuje u lažnom svjetlu, tj. da sugerira dvoje:

– da su na neslovenskom i nemakedonskom području SFRJ jedini pravilni, priznati i punopravni nazivi i termini npr. ovi koje ću sada navesti izvan zagrada: mirođija (kopar), cvekla (cikla), keleraba (koraba, kolerabica), pomorandža (naranča), pirinač (riža), pasulj (grah), spanać (špinat), praziluk (poriluk), ljubičica (ljubica), luk (u značenju: lukovica), krunica (vjenčić), lika (liko), krunični listić (latica), čašični listić (lap), polen (pelud), krtola (gomolj), itd., itd. Drugim riječima, sugerira se da nazivâ i terminâ u zagrada-ma nema, a ako ih tko ipak nađe, treba da ih odbaci kao nepravilne, lokalne, dijalekatske i sl.

– da na spomenutom području postoji samo jedan terminološki i nomenklaturni sustav, bar u botanici.

Svesavezni institut za znanstvenu i tehničku informaciju u Moskvi ima sigurno opsežne planove za daljnje izdavanje višejezičnih nomenklaturnih i terminoloških rječnika raznih struka. U tom poslu treba mu poželjeti da što bolje uspije, ali JAZU i Hrvatsko sveučilište¹⁹ morali bi ga upozoriti da Hrvatsku u budućnosti poštedi od nedjelâ kakva su u djelima kao ono koje sam bio prikazao u *Kolu* i kao ovo o kojem je bila riječ ovdje.

O S V R T I

PUT DO HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA ili

»HOD PO MUKAMA«

U povodu knjige: *Ljudevit Jonke*, Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća (Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 390).

I.

Nakon ponovljenog izdanja knjige *Književni jezik u teoriji i praksi* (1. izdanje 1961., 2. izdanje 1965.) sada je prof. Lj. Jonke objavio novu knjigu u kojoj izlazi na vidjelo

dvostoljetna borba hrvatskog naroda da stekne slobodu i ostvari normalna i neotuđiva prava za svoj književni jezik.

Trebalo je ići korak po korak; bilo je u tom hodu lutanja i spoticanja, neshvaćanja i otpora, bio je to dug i trnovit put za hrvatski književni jezik, pravi »hod po mukama«, ali svijest i osjećaj odgovornosti da treba postići cilj uvijek su poticali na nove napore i stalno iziskivali i opravdavali nove žrtve. I čim je učinjen korak naprijed, uvijek je to bio važan uspjeh, bez obzira na sva lutanja i spoticanja koja su mu prethodila. Iskustvo nas je naučilo da od naših htijenja do ostvarenja nema ravnih, a još manje utrtih staza.

¹⁹ U tjedniku *Hrvatsko sveučilište*, I/1971., 17. studenoga, br. 27, str. 12., prikazao sam isti rječnik ukratko pod naslovom »Diskriminatorski postupak prema hrvatskom nazivlju«.

Zato i najmanji uspjeh pobuđuje u nama euforička raspoloženja; iz njih crpemo potrebitu snagu da ustrajemo, da se uvijek ponovno potvrđujemo. To je pravi i osnovni smisao Jonkeove knjige. Ona je dakle povijesno svjedočanstvo jezičnih »hodanja po mukama«, ali i potvrda da to i takvo naše hodanje nije bilo uzaludno, da nije bilo ni hirovito i da traženje sebe nije nikad imalo za cilj ugrožavanje drugoga. Najrječitiji simbol postignutih uspjeha utisnut je već i u sam naslov Jonkeove knjige. Ona govori o hrvatskom književnom jeziku, a ne o kojem drugom jeziku i ne o nekom bezobličnom ili bezimennom jeziku, a jezik se taj imenuje hrvatski u prvom redu zato što se njegovi najbrojniji nosioci imenuju Hrvatima. Terminološka neodređenost ustupila je mjesto terminološkoj određenosti, postignut je pojmeni i terminološki ekvivalent po kojem se jedan pojam izriče jednim terminom, osigurana je i jednoznačnost termina i time zadovoljen jedan od temeljnih terminoloških zahtjeva u svakoj sređenoj i normiranoj nomenklaturi.

II.

Prof. Lj. Jonke ubrzo je uvidio da je Novosadski dogovor (potpisan 1954. godine) iznevjerio i najminimalnija hrvatska očekivanja. Mjesto da osigura jezičnu ravnopravnost taj je dogovor iskorišten kao oruđe za unifikaciju i serbizaciju jezika. Trebalo je razotkriti i suzbiti tu opasnost, najdirektnije uperenu upravo protiv prava hrvatskoga književnog jezika. Jonke se najodlučnije suprotstavio jednostranom tumačenju Novosadskoga dogovora i usprotivio štetnoj praksi u njegovoj primjeni. Kad ni to nije pomoglo, osobno se javno odrekao Novosadskoga dogovora kao dokumenta suprotnog težnjama hrvatskog naroda da svoj jezik naziva svojim narodnim imenom i da u skladu s imenom bude i njegov sadržaj. Uopćeno govoreći, ta je tematika glavna preokupacija i u najnovijoj Jonkeovoj knjizi. Prvo se u njoj govori o prirodi i pravu hrvatskoga književnog jezika, zatim se to oboje obrazlaže i dokazuje

na jezičnim previranjima u 19. stoljeću, analiza se proteže i na slična nastojanja u 20. stoljeću, u tom logičnom slijedu zadnji je dio knjige posvećen polemjskim priložima u vezi s provođenjem Novosadskog dogovora.

I po autorovoj napomeni tekstove u ovom posljednjem dijelu »treba čitati u skladu sa slobodom i vremenom u kojem su nastali«. Kako i malo riječi puno govori! Tekstovi o kojima je riječ doista su nastajali u dugom vremenskom rasponu, sve tamo od potpisivanja Novosadskoga dogovora do vremena kad su njegov gorki okus osjetili i oni među nama koji su, zatvarajući oči pred činjenicama, dugo sebe zavaravali da je verbalno priznavanje prava isto što i ostvarenje tih prava. I za Jonkea je u prvim priložima o toj problematici Novosadski dogovor uvjetno prihvatljivo rješenje; zato već od samoga početka ulaže mnogo truda za njegovo ispravno tumačenje, zalažući se za obostranu snošljivost i poštivanje obojanih prava. S toga gledišta ne mogu mu prigovoriti ni najokorjeliji pristaše Novosadskoga dogovora da je potpisao ono što već od samoga početka nije imao namjeru provoditi. Pokazuje se naprotiv da su upravo još i danas gorljive pristaše, među njima i neki potpisnici Novosadskoga dogovora već od samoga početka išli za tim da taj dogovor iskoriste kao oruđe za podčinjavanje i nijekanje samobitnosti hrvatskoga književnog jezika i da je to jedini i pravi razlog što na njemu još i danas grčevito inzistiraju, a neće i ne žele priznati da su upravo takvi njihovi postupci stavili Novosadski dogovor izvan snage davno prije nego su ga se, izazvani takvim postupcima, odrekli neki njegovi potpisnici iz Hrvatske, među njima i osobno Ljudevit Jonke, i otkazale veoma mjerodavne hrvatske kulturne i znanstvene ustanove. Da je tu praksu Jonke uočio već davno, dovoljno je u potvrdu citirati dio članka o kongresu jugoslavenskih slavista u Sarajevu (1965.) koji je članak najprije bio objavljen u Jeziku (br. 1, 1965.), a sada je otisnut i u ovoj knjizi: »... mnogi i danas stoje na stanovištu koje je pod pritiskom žestokanuarske diktature cvalo u predratnoj Jugoslaviji: da treba svim silama ra-

diti na tome kako bi se jedna varijanta književnog jezika upornom praksom i prisilom nametnula čitavom području srpskohrvatskog jezika«. I malo dalje: »Novosadski jezični dogovor akceptirao je postojanje dviju varijanata već g. 1954. i preporučio razumijevanje i snošljivost u rješavanju jezičnih pitanja, a iznad svega ravnopravnost, ali spomenute prištaše unitarističkog rješavanja jezičnih pitanja u tako složenim odnosima kao što su naši – zalažu se zapravo za neravnopravnost i zamjeravaju drugima ono što sami po jasnoj potrebi svoje sredine čine« (str. 332. i 333.). Neki nesporazumi u osnovnim pitanjima nisu dakle ni od danas ni od jučer, nego vuku tragove iz prošlosti. Sarajevski je kongres samo upotpunio naše spoznaje o oprečnom gledanju na duh i na primjenu u praksi Novosadskoga dogovora i definitivno pokazao da je za nas taj dogovor velik promašaj. Kasniji su događaji samo ubrzali i njegovo formalno otkazivanje. Jonkeova je knjiga štivo koje prati svu dramatičnost zbivanja oko borbe za prava varijanata do jasnijeg i konačnoga definiranja tih prava u obliku jedino mogućem i prihvatljivom, u imenu koje jedino i trajno odražava našu tradiciju i naša htijenja, a to je imenom i sadržajem hrvatski književni jezik.

III.

Bilo je pokušaja, ne treba vjerovati da ih neće biti i ubuduće, da se opisana postupnost u borbi za prava hrvatskoga književnog jezika prikaže kao znak naše podvojenosti i razilaženja u osnovnim pitanjima. Osobito su ti pokušaji bili potencirani onda kad se svi hrvatski lingvisti nisu služili istim taktičkim potezima, kad su se razlikovali u stilizacijama ili kad su jedni više isticali jedna, a drugi inzistirali na drugim pitanjima.

»Podijeli pa vladaj!« stara je prokušana deviza za postizanje najbržeg cilja. U ovom je slučaju bio cilj: onemogućiti hrvatski narod u njegovim jezičnim pravima, odnosno blokirati sva nastojanja oko postizanja jezične ravnopravnosti. Usprkos svim takvim po-

kušajima hrvatski su lingvisti bili i ostali jedinstveni, mnogo više nego ikada prije. Vodio ih je zajednički cilj: postizanje prava hrvatskoga književnog jezika i njegove ravnopravnosti u zajednici jezika ostalih jugoslavenskih naroda. Uvjereni u ispravnost svojih nastojanja, svaki je tom cilju pridonosio prema svojim mogućnostima i na sebi svojstven način, bez uniformnosti i bez propisanih recepata. Profesoru Ljudevitu Jonkeu pripada u tim nastojanjima jedna od najzapaženijih zasluga jer je sve vrijeme od potpisivanja Novosadskoga dogovora do danas bio u središtu svih zbivanja, bio je često i njihov inicijator i njihov izvršitelj, a u trenucima najžešćih pritisaka podnio je i najteže udarce. Hrvatski su mu lingvisti izražavali solidarnost time što je svaki napad na njega objektivno primljen kao udarac u glavu samoj stvari za koju su se svi tako zdušno zalagali.

Kroz čitavu se Jonkeovu knjigu provlači otpor pritiscima i tumači u čemu je bit spora. Jonke kaže: »Osjećajući slabost svojih argumenata, unitaristi prave galamu, difamiraju protivnike, pouzdaju se u majoritet...« (str. 347.). Takvu praksu Jonke odlučno osuđuje i odbija. Njegov je stav sumiran u jednoj jedinoj rečenici koju je izrekao Slovenac Bratko Kreft, a kojom Jonke potkrepljuje i osobno gledište i gledište hrvatskih lingvista: »Jezik je duša svakog naroda, i tko dira u njegov svijet s nekom 'integracijom', nije samo neprijatelj ravnopravnosti i bratstva naših naroda nego i protivnik socijalističkog humanizma...« (str. 340.).

Iako po autorovoj napomeni »tekstove u ovoj knjizi treba čitati u skladu sa slobodom i vremenom u kojem su nastali« (iz Predgovora), važno je prepustiti čitateljima da sami prosuđuju i vrijeme i tekstove i da svoj sud o knjizi formiraju u skladu s vlastitim prosuđivanjem. Objektivno govoreći, knjiga je pisana u skladu s težnjama da se ostvari sloboda i pravo hrvatskoga književnog jezika. To je dovoljan razlog da se za knjigom posegne i da se pročita.

Božidar Finka

BEZLIČNI PODACI

Anton Knežević, Homophone und Homogramme¹ in der Schriftsprache der Kroaten und Serben, 1970, Verlag Anton Hain – Meisenheim am Glan, 80 stranica.

Uzimajući ovu knjižicu u ruke očekivali smo više nego što smo dobili. Već iz predgovora saznajemo da su riječi nazivane najčešće terminom homonim ovdje podijeljene u dvije skupine: a) homofoni (riječi koje se jednako pišu i izgovaraju, a različito znače; npr. rāniti svrš., 'zadati kome ranu' za razliku od rāniti, nesvr., 'rano ustajati') i b) homografi (riječi koje se jednako pišu, a drugačije izgovaraju i različito znače; npr. glagol slagati izgovoren slāgati znači 'izgovoriti laž', a izgovoren slāgati znači 'stavljati jedno na drugo ili jedno pored drugog'). U uvodu autor navodi različita mišljenja naših i stranih lingvista o uobičajenoj oznaci homonim (herkömmliche Bezeichnung) koje se odrekao, dotičući se usput problema nastanka homofona i homografa (izvođenjc, promjena značenja, posuđivanje). Nakon ovoga slijedi najprije skupina homofona, a zatim skupina homografa, obje s njemačkim tumačenjem značenja. Na kraju je dodan abecedni popis riječi obiju skupina s oznakom strane na kojoj se nalaze. I to je sve.

Promotrimo li literaturu kojom se autor služio, iznenađuje nas što se, kao izvorom, nije koristio Deanović-Jernejevim Hrvatsko-srpsko-talijanskim rječnikom, a još više što nema nekih opozicijskih parova iz Dayre-Deanović-Maixnerovog Hrvatskosrpsko-francuskog rječnika kao šālica – šālica, rāzgledati – rāzglēdati ili lēci – lēci. (Ovaj posljednji primjer ima i Pravopis.) Iako i sam autor ističe nepotpunost sakupljene građe, to ipak nije najveći nedostatak njegova rada. Ti nedostaci leže drugdje. Ti nedostaci leže drugdje.

¹ Termin homogram uzeo je Knežević iz Bakotića (Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika, Bgd, 1936., s. 1928.). Klaić u svom Velikom rječniku stranih riječi (Zgb, 1966.) ima za isti pojam termin homograf kojim ćemo se i mi služiti.

U naslovu knjige susrećemo pojam književni jezik, ali ne ide sve ono što je autor obuhvatio ovim pojmom u književni jezik. Čemu nam npr. bēšika, ž. r., njem. Wiege kad imamo kolijevka i zipka ili bēšika, ž. r., njem. Blase kad imamo mokraćni mjehur ili samo mjehur?

Kad bismo građu sakupljenu u ovoj knjižici sveli na razinu bilo hrvatskog bilo srpskog književnog jezika, njezin bi se opseg znatno smanjio. A kad bismo je sveli samo na razinu hrvatskog književnog jezika, to bi bilo još očitije. Tada ne bismo imali lažnih homofona i homografa što su nastali miješanjem dvaju izgovora, ekavskog i ijekavskog. Što time želimo reći? Želimo reći to da u hrvatskom književnom jeziku živi npr. pridjev svēt, njem. heilig, ali ne živi imenica svēt, njem. Welt, nego svijet. Isto se može reći i za mēsnī, posvojni pridjev od meso, njem. Fleisch- i mēsnī, pridjev, ijek. mjesnī, njem. Orts-. Znači riječi koje su u ekavskom izgovoru homofoni ili homografi, u ijekavskom izgovoru to nisu. Ovakvih lažnih homofona i homografa ima i na leksičkom području. Dūžica, ž. r., dem. od dūga, njem. Daube i dūžica, ž. r. (anatom.), njem. Iris jesu homofoni u srpskom književnom jeziku, ali nisu u hrvatskom gdje za anatom. dužica imamo termin šarenica. Isto tako vāš, ž. r., njem. Laus ne može biti opozicija zamjenici vāš, njem. Ihr, Euer jer mi za vāš kažemo uš.

To znači da je Anton Knežević građu sakupio, utvrdio postojanje homofona i homografa i abecedirao ih bez obzira na to kojem književnom jeziku pripadaju i idu li u književni jezik. Dakle, bez kriterija.

Sakupljenu je građu trebalo pročitati, osloboditi je od provincijalizama kao što je kāzan, m. r. u značenju kotao, njem. Kessel i arhaizama kao što je kāzan, ž. r. u značenju kazna, njem. Strafe. Ako već to nije učinjeno, trebalo je onda barem sakupljenu građu popratiti komentarom iz kojeg bi se vidio autorov stav prema pojedinim homofonima i homografima. Posebno je valjalo istaknuti da su vrsta naglaska i mjesto naglaska ono što omogućuje podjelu riječi s istim kosturom, a različitim značenjem u ove